



**Starptautiskais jauniešu
smēķēšanas pētījums
2007. gada aptauja Latvijā**

**STARPTAUTISKAIS
JAUNIEŠU SMĒĶĒŠANAS PĒTĪJUMS
2007. GADA APTAUJA LATVIJĀ**

Rīga, 2007

Materiālu sagatavoja autoru kolektīvs:

v/a „Sabiedrības veselības aģentūra” darbinieki **Iveta Pudule, Biruta Velika, Nikola Tilgale, Daiga Grīnberga, Jānis Caunītis**
Rīgas Stradiņa universitātes lektore **Ieva Strēle**

Izsakām pateicību Pasaules Veselības organizācijas (PVO) Eiropas Reģionālajam birojam, PVO programmai „*Tobacco Free Initiative*”, ASV Slimību kontroles un profilakses centra (*US Centers for Disease Control and Prevention*) Smēķēšanas un veselības birojam (*Office on Smoking and Health*), Latvijas Izglītības un zinātnes ministrijai, Tirdzniecības un sabiedriskās domas pētījumu centram SKDS un skolām, kas piedalījās aptaujā.

Pārpublicēšanas un citēšanas gadījumā lūdzam norādīt informācijas avotu:
v/a „Sabiedrības veselības aģentūra”

© V/a „Sabiedrības veselības aģentūra”
Klijānu iela 7, Rīga, LV-1012
Interneta adrese: www.sva.gov.lv

ISBN 978-9984-9963- 6-3
ISBN 978-9984-9963- 7-0 (pdf)

Jauniešu smēķēšanas aptaujā Latvijā 2007. gadā tika iegūti dati par smēķēšanas izplatību, kā arī informācija par piecām smēķēšanas izplatību nosakošām jomām: cigarešu pieejamību un cenu, pakļautību pasīvai smēķēšanai, smēķēšanas atmešanu, plašsaziņas līdzekļiem un reklāmu, un skolu mācību programmām. Iegūta nozīmīga informācija “Tabakas uzraudzības valsts programmas 2006.—2010. gadam” pilnveidošanai.

Jauniešu smēķēšanas aptauja Latvijā notika 2007. gada pavasarī

vispārizglītojošo skolu 7.—9. klasēs. Aptauju koordinēja Veselības veicināšanas valsts aģentūra.

Reprezentatīvas Latvijas skolēnu atlases veidošanai tika izmantota divpakāpju klasteru atlases metode. Vispirms tika atlasītas skolas ar atlases iespējamību proporcionāli skolēnu skaitam. Nākamajā pakāpē pēc nejaušības metodes tika atlasītas klases katrā skolā. Aptaujā piedalījās 49 no 50 skolām. 3362 skolēni — 83,0% no atlasīto skolēnu kopskaita — aizpildīja anketas.

Smēķēšanas izplatība

- 82,2% skolēnu kādreiz ir pamēģinājuši smēķēt (zēni — 84,3%, meitenes — 80,1%)
- 43,0% pašlaik smēķē (zēni — 46,8%, meitenes — 38,8%)
- 38,6% pašlaik smēķē cigaretes (zēni — 41,8%, meitenes — 35,2%)
- 18,2% ir ikdienas cigarešu smēķētāji (zēni — 22,0%, meitenes — 15,0%)
- 33,4% ir ikdienas smēķētāji, kas sākuši smēķēt pirms 10 gadu vecuma (zēni — 40,0%, meitenes — 27,0%)
- 23,7% nesmēķētāju ir gatavi sākt smēķēt nākamajā gadā (zēni — 25,3%, meitenes — 22,5%)

Pieejamība (smēķētāji)

- 15,0% parasti smēķē skolas telpās
- 46,7% pērk cigaretes veikalā
- 56,2% no tiem, kas pirkuši cigaretes veikalā, nav atteikts tās pārdot viņu vecuma dēļ

Pasīvā smēķēšana un vides ietekme

- 56,9% dzīvo mājās, kur kāds smēķē viņu klātbūtnē
- 73,3% uzturas vietās ārpus mājām, kur kāds smēķē viņu klātbūtnē
- 76,5% uzskata, ka jāaizliedz smēķēt sabiedriskās vietās
- 62,6% domā, ka citu cilvēku smēķēšana viņu tuvumā kaitē viņu veselībai
- 55,3% viens vai abi vecāki smēķē
- 33,5% vairums vai visi tuvākie draugi smēķē

Smēķēšanas atmešana (smēķētāji)

- 71,6% vēlas atmests smēķēšanu
- 74,8% mēģinājuši to atmest pagājušā gada laikā
- 66,6% kādreiz saņēmuši palīdzību vai ieteikumus atmest smēķēšanu
- 9,0% bijusi sajūta, ka, no rīta pamostoties, pirmā vēlēšanās ir uzsmēķēt

Plašsaziņas līdzekļi un reklāma

- 69,5% redzējuši pretsmēķēšanas reklāmas TV, bet 74,3% skolēnu TV redzējuši cigarešu reklāmas
- 50,6% redzējuši pretsmēķēšanas reklāmu vides plakātos
- 84,5% redzējuši cigarešu reklāmas tirdzniecības vietās
- 55,7% redzējuši pretsmēķēšanas reklāmu laikrakstos un žurnālos
- 30,3% pieder kāda lieta ar cigarešu markas reklāmu
- 9,3% kādas cigarešu firmas pārstāvis piedāvājis cigaretes par brīvu

Skola

- 61,5% šajā mācību gadā kādā no stundām stāstīts par smēķēšanas kaitīgumu
- 48,5% šajā mācību gadā apsprieduši klasē, kādēļ viņu vecuma jaunieši smēķē
- 52,7% šajā mācību gadā kādā no stundām apspriesta smēķēšanas ietekme

Būtiski fakti

- Gandrīz puse skolēnu Latvijā pašlaik smēķē, 4 no 10 skolēniem pašlaik smēķē cigaretes; vairāk nekā 20% nesmēķētāju ir gatavi sākt smēķēt jau nākamajā gadā.
- Ir augsta pakļautība pasīvai smēķēšanai — vairāk nekā puse skolēnu dzīvo mājās, kur citi smēķē viņu klātbūtnē; vairāk nekā 7 no 10 ir pakļauti tabakas dūmiem publiskās vietās, pusei skolēnu viens vai abi vecāki smēķē.
- 6 no 10 skolēniem uzskata, ka citu cilvēku smēķēšana viņu tuvumā ir kaitīga veselībai.
- Divas trešdaļas skolēnu uzskata, ka jāaizliedz smēķēšana sabiedriskās vietās.
- 7 no 10 smēķētājiem grib atmest smēķēšanu. Gandrīz 1 no 10 skolēniem vēlas pirmo cigareti izsmēķēt tūlīt pēc pamošanās.
- Vairāk nekā puse skolēnu redzējuši pretsmēķēšanas reklāmu TV, bet 7 no 10 redzējuši cigarešu reklāmas TV. Puse redzējuši pretsmēķēšanas reklāmu vides plakātos, bet vairāk nekā 8 no 10 skolēniem redzējuši cigarešu reklāmas tirdzniecības vietās.

IEVADS

Tabaka ir viena no pasaulē visvairāk lietotajām atkarību izraisošajām vielām, un tās lietošana ir lielākais novēršamais priekšlaicīgas nāves cēlonis attīstītajās valstīs. Pasaulē Veselības organizācija (turpmāk tekstā PVO) atzīmē, ka tabakas lietošana pasaulē gadā izraisa 5,4 miljonus nāves gadījumu, un aprēķini liecina, ka tabakas izraisīto nāves gadījumu skaits gandrīz divkāršosies 2020. gadā, ja saglabāsies pašreizējās tendences.¹

Tabakas lietošana rada lielu kaitējumu Latvijas iedzīvotāju veselībai un tautsaimniecībai. Tabaka Latvijā ir riska faktors, kas ir atbildīgs par 16,5% kopējās mirstības un par 12,0% visa slimību sloga.² Veselības aizsardzības izmaksas Latvijā, kuras saistītas ar smēķēšanas izraisītām slimībām, 1999. gadā bija 3,24 miljoni latu. Vērtējot tabakas izraisīto slimību ekonomiskās izmaksas, tika konstatēts, ka zaudēto darba gadu, priekšlaicīgas nāves gadījumu un slimību stacionārās un ambulatoriskās ārstēšanas izmaksas Latvijas ekonomikai radījušas zaudējumus 43 miljonu latu apmērā.³

Savukārt 2004. gada sešos mēnešos tikai dažādu smēķēšanas izraisītu slimību ārstēšanai, pēc Latvijas Republikas Veselības ministrijas datiem, iztērēti 12 miljoni latu.⁴

2006. gada Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījuma dati liecina, ka vecumā no 15 līdz 64 gadiem 46,6% vīriešu un 18,2% sieviešu ir ikdienas smēķētāji.⁵ Turklāt 53,2% respondentu atzīmē, ka tiek pakļauti pasīvajai smēķēšanai mājās, kā arī 26,3% vīriešu un 9,5% sieviešu atzīmē vismaz stundu ilgu pakļautību tabakas dūmiem diennaktī darba vietā.⁵ Satrauc regulāri smēķējošo skolēnu skaita pieaugums. Salīdzinot Latvijas skolēnu veselības paradumu pētījuma datus laikposmā no 1990. līdz 2002. gadam, varam secināt, ka ir pieaudzis regulāri smēķējošo skolēnu īpatsvars 13 un 15 gadu vecumā. Visstraujāk pieaudzis 15 gadus vecu meiteņu īpatsvars, kuras regulāri smēķē katru nedēļu, no 5,4% 1990. gadā līdz 21,1% 2002. gadā.⁶

1997. gadā pieņemtais likums „Par tabakas izstrādājumu realizācijas, reklāmas un lietošanas ierobežošanu” papildināts ar septiņiem grozījumiem.⁷ Šis likums aizliedz pārdot tabakas izstrādājumus personām, kas jaunākas par 18 gadiem, kā arī pārdot šņaucamo un košļājamo tabaku. Tas aizliedz tirdzniecību ar tabakas izstrādājumiem skolās un citās mācību iestādēs, uzstādīt tur cigarešu automātus, kas būtu viegli pieejami bērniem un pusaudžiem. Šis likums ietver arī aizliegumu smēķēt publiskās vietās un sabiedriskajos transportlīdzekļos. Aizliegta tabakas reklāma televīzijā, radio un sabiedriskās vietās. Likuma pilnveidošana turpinās, un kārtējos grozījumus šobrīd izskata Saeima.

2001. gadā Ministru kabinets apstiprināja „Sabiedrības veselības stratēģiju” 2001.—2010. gadam. Tajā laikā Labklājības ministrija par prioritāti izvirzīja tabakas lietošanas samazināšanu. „Sabiedrības veselības stratēģijā” bija noteikti divi mērķi:

- 1) vismaz par 20% samazināt smēķētāju īpatsvaru par 15 gadiem vecāku iedzīvotāju vidū;
- 2) attālināt vecumu, kādā tiek sākta regulāra smēķēšana.

Lai sasniegtu „Sabiedrības veselības stratēģijas” mērķus un īstenotu PVO Vispārējā konvencijā par tabakas uzraudzību noteiktos pasākumus, ar Ministru kabineta 2005. gada 28. decembra rīkojumu Nr. 825 tika apstiprināta „Tabakas uzraudzības valsts programma 2006.—2010. gadam”. Programmas mērķis ir uzlabot Latvijas iedzīvotāju veselību, būtiski samazinot tabakas lietošanu un tabakas dūmu kaitīgo ietekmi. Tās galvenie uzdevumi ir novērst tabakas lietošanas sākšanu, īpaši bērniem un pusaudžiem, samazināt tabakas izstrādājumu lietotāju skaitu un tabakas kaitīgo ietekmi uz tās lietotāju veselību, kā arī nodrošināt, lai cilvēki būtu mazāk pakļauti tabakas dūmu ietekmei.⁸

Daudzi smēķēšanu sāk jau pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas. Pēdējos gados pasaulē pieaug smēķēšanas izplatība bērnu un pusaudžu vidū. Tādēļ PVO, UNICEF un G8 valstu vides, veselības un jaunatnes lietu ministrijas un daudzas nacionālās veselības aģentūras pieprasa vērst aktīvu un saskaņotu rīcību pret jauniešu smēķēšanu.

Lai iegūtu visaptverošu informāciju par smēķēšanas novēršanu un kontroli, Latvija 2007. gadā otro reizi sadarbībā ar PVO „Tobacco Free Initiative” (TFI) programmu un ASV Slimību kontroles un profilakses centra (US Centers for Disease Control and Prevention) Smēķēšanas un veselības biroju (Office, on Smoking and Health), kā arī konsultējoties ar daudzām dalībvalstīm, kas pārstāv sešus PVO reģionus, un izstrādājot pētījuma metodoloģiju un dizainu, īstenoja Starptautisko jauniešu smēķēšanas pētījumu (Global Youth Tobacco Survey).

METODE

Atlases apraksts

Dati par vispārīzglītojošām skolām tika iegūti no Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas un nosūtīti uz ASV Slimību kontroles un profilakses centra (*CDC*) Smēķēšanas un veselības biroju (*OSH*), lai veiktu pētījumam nepieciešamo skolu atlasī. Pētījumā izmantota divu posmu (skolas un klases) klasteru metode, atlasot visās Latvijas skolās 7., 8. un 9. klases skolēnus. Pētījuma mērķgrupa ir skolēni vecumā no 13 līdz 15 gadiem.

Pirmajā posmā tika atlasītas skolas no Latvijas vispārīzglītojošo skolu saraksta, kurās ir 7., 8., un 9. klases ar 40 vai vairākiem skolēniem. Skolas tika atlasītas proporcionāli skolēnu skaitam tajās. Kopā tika atlasītas 50 vispārīzglītojošās skolas.

Otrajā posmā pēc nejaušo skaitļu rindas atbilstoši *OSH/CDC* atlasei tika atlasītas klases paredzētajās skolās. No katras atlasē iekļautās skolas pēc nejaušo skaitļu rindas tika atlasītas 7., 8. un 9. klases, kas tika iekļautas pētījuma atlasē.

Anketa

Starptautiskās skolēnu smēķēšanas aptaujas anketu Latvijā veidoja 87 jautājumi ar vairākām atbildes iespējām katrā jautājumā. Aptaujas anketa deva iespēju iegūt informāciju par

- smēķēšanas izplatību konkrētajā vecumgrupā,
- zināšanām un attieksmi pret smēķēšanu,
- masu mediju un reklāmas nozīmi,
- tabakas izstrādājumu pieejamību jauniešiem,
- pasīvo smēķēšanu,
- smēķēšanas atmešanu,
- tabakas lietošanas profilaksi skolu mācību programmās,
- respondentu (vecumu, dzimumu, klasi, mācību valodu).

Starptautiskā jauniešu smēķēšanas pētījuma darba grupa izstrādāja anketu angļu valodā. Latvijā anketa tika tulkota latviešu un krievu valodā, iepriekš pārbaudot jēdzienu identitāti, un papildināta ar Latvijai specifiskiem jautājumiem. Pirms aptaujas skolās tika veikta anketas testēšana mērķgrupās.

Datu vākšana

Izglītības un zinātnes ministrija nosūtīja vēstuli atlasē iekļauto skolu direktoriem, kurā bija īsi raksturota PVO starptautiskā skolēnu smēķēšanas aptauja un izteikts lūgums atbalstīt tās norisi un nodrošināt skolēnu piedalīšanos.

Skolēnu piedalīšanās aptaujā bija brīvprātīga un anonīma. Respondentiem klasē tika izdalītas anketas un atbilžu lapas, kurās skolēniem ar zīmuli bija jāaizkrāso viens katra jautājuma atbildes variants. Respondenti pirms aptaujas tika informēti par kārtību, kādā jāaizpilda anketas atbilžu lapa.

2007. gadā starptautiskajā skolēnu smēķēšanas aptaujā piedalījās 49 Latvijas vispārīzglītojošās skolas un kopā tika aizpildītas 3362 anketas. Uz anketas jautājumiem atbildēja 83% skolēnu. Datu statistiskajai apstrādei tika izmantota *SPSS* un *Epi Info* programma. Aprēķināts 95% ticamības intervāls.

REZULTĀTI

1. Smēķēšanas izplatība

No visiem atbildējušiem skolēniem 45,6% bija zēni un 54,4% meitenes. 7. klasē mācījās 30,7%, 8. klasē — 34,7% un 9. klasē — 34,5% skolēnu. No visiem respondentiem 73,4% mācījās klasēs ar latviešu mācību valodu un 22,7% klasēs ar krievu mācību valodu.

Starptautiskais skolēnu smēķēšanas paradumu pētījums liecina, ka Latvijā ir ļoti augsts to bērnu īpatsvars, kuri ir pamēģinājuši smēķēt: kādreiz to pamēģinājuši 82,2% 13—15 gadus vecu skolēnu (zēni — 84,3%; meitenes — 80,1%).

Gandrīz puse (43,0%) skolēnu pašreiz lieto tabakas izstrādājumus. Visu veidu tabakas izstrādājumus vairāk ir lietojuši zēni (46,8%) nekā meitenes (38,8%) (1. tabula).

29,6% skolēnu atzīmē, ka vairums viņu klasesbiedru smēķē, 43,1% norāda, ka smēķētāji ir daži klasesbiedri.

Smēķēšanas izplatība jauniešu vidū ir augsta. Pašlaik cigaretes smēķē 35,2% meiteņu un 41,8% zēnu. Skolēni, kas smēķē pašlaik, visbiežāk lieto rūpnieciski izgatavotas cigaretes (93,8%). 18,2% skolēnu ir ikdienas cigarešu smēķētāji (22,0% zēnu; 15,0% meiteņu).

Starptautiskais skolēnu smēķēšanas paradumu pētījums atklāj, ka Latvijā jauniešu vidū arvien populārāka kļūst ūdenspīpes smēķēšana. 33,1% respondentu atzīmē, ka pēdējā mēneša laikā ir smēķējuši ūdenspīpi. Latvijā likums „Par tabakas izstrādājumu realizācijas, reklāmas un lietošanas ierobežošanu” aizliedz pārdot šņaucamo un košļājamo tabaku, bet 11,5% skolēnu norāda, ka lieto šos tabakas izstrādājumus.

23,7% nesmēķētāju (25,3% zēnu un 22,5% meiteņu) norāda, ka ir gatavi sākt smēķēt jau nākamajā gadā.

82,2% to jauniešu, kas nekad nav smēķējuši, noteikti atteiktos no cigaretes, ko viņiem piedāvātu labākais draugs.

1. tabula. Smēķējošo un smēķēt pamēģinājušo skolēnu īpatsvars (%)

	Kādreiz pamēģinājuši smēķēt cigaretes, kaut 1–2 reizes ievēkot dūmu	Lietojuši tabaku pēdējā mēneša laikā	
		Cigaretēs vai citus tabakas izstrādājumus	Smēķējuši cigaretes
Kopā	82,2(±5,4)	41,8(±9,0)	38,6(±11,5)
Zēni	84,3(±5,0)	45,7(±5,1)	41,8(±10,2)
Meitenes	80,1(±7,4)	37,8 (±10,1)	35,2(±13,5)

41,3% aptaujāto skolēnu (47,9% zēnu un 35,6% meiteņu) norāda, ka savu pirmo cigareti izsmēķējuši vecumā līdz 11 gadiem, bet 33,4% jauniešu, kas ir ikdienas smēķētāji, smēķēt sākuši pirms 10 gadu vecuma.

Gandrīz vienam no desmit pašreiz smēķējošiem skolēniem bijusi vēlēšanās pirmo cigareti izsmēķēt tūlīt pēc pamošanās, un tas norāda uz izveidojušos spēcīgu atkarību no nikotīna.

2. Pasīvā smēķēšana

Pasīvā smēķēšana ir smēķētāja izelpoto dūmu vai no aizdedzinātas cigaretes, cigāra vai pīpes nākošo dūmu ieelpošana. Nesmēķētāji, kas ir spiesti ieelpot šos dūmus, tiek dēvēti par pasīvajiem smēķētājiem.

Skolēnu pakļautība pasīvajai smēķēšanai ir augsta gan mājās, gan sabiedriskās vietās. 71,9% smēķējošo (70,2% zēnu; 73,3% meiteņu) un 38,2% nesmēķējošo skolēnu (38,3% zēnu un meiteņu) atzīmē, ka dzīvo mājās, kur kāds smēķē viņu klātbūtnē (2. tabula). 43,8% nesmēķējošo un 64,5% smēķējošo jauniešu norāda, ka smēķē viens vai abi vecāki.

Bērni tiek pakļauti pasīvajai smēķēšanai arī ārpus mājām. 54,8% nesmēķējošo (53,7% zēnu; 55,7% meiteņu) un 88,8% smēķējošo skolēnu (87,7% zēnu; 90,0% meiteņu) atbildēja, ka ir pakļauti pasīvajai smēķēšanai ārpus mājām (2. tabula).

90,7% nesmēķējošo (87,3% zēnu; 93,0% meiteņu) un 56,5% smēķējošo skolēnu (58,7% zēnu; 55,3% meiteņu) uzskata, ka ir pilnīgi jāaizliedz smēķēt publiskās vietās.

Tikai 26,7% skolēnu atzīmē, ka pēdējās nedēļas laikā nav smēķēts viņu klātbūtnē ārpus mājām.

2. tabula. Pakļautība pasīvajai smēķēšanai (%)

	Pakļauti pasīvajai smēķēšanai mājās		Pakļauti pasīvajai smēķēšanai sabiedriskās vietās	
	Nesmēķētāji	Smēķētāji	Nesmēķētāji	Smēķētāji
Kopā	38,2(±11,2)	71,9(±6,8)	54,8 (±7,0)	88,8(±5,4)
Zēni	38,3(±16,5)	70,2(±10,4)	53,7(±10,7)	87,7(±7,4)
Meitenes	38,3(±11,8)	73,3(±10,5)	55,7(±9,2)	90,0(±8,2)

Kā redzams 2. tabulā, jaunieši, kas smēķē, ir vairāk pakļauti pasīvajai smēķēšanai gan mājās, gan sabiedriskās vietās.

3. Smēķēšanas atmešana

Nozīmīga tabakas kontroles politikas daļa ir smēķēšanas atmešana.

71,6% smēķējošo skolēnu vēlas atmest smēķēšanu. Smēķēšanu atmest pagājušā gada laikā mēģinājuši 74,8% skolēnu, kas pašreiz smēķē. Pēdējā gada laikā smēķēšanu atmetuši 16,4% skolēnu, bet 13,1% tas izdevies divus gadus iepriekš. Galvenais smēķēšanas atmešanas iemesls jauniešiem (25,4% zēnu; 19,6% meiteņu) bija vēlme uzlabot savu veselību.

91,5% smēķējošo jauniešu ir pārliecināti, ka spētu atmest smēķēšanu, ja vien to vēlētos, bet 3,0% jauniešu uzskata, ka nevarētu to atmest pat tad, ja to vēlētos. Smēķēšanas atmešana nav viegla un vienkārša. No pašreiz smēķējošajiem jauniešiem palīdzību un ieteikumus smēķēšanas atmešanai saņēmuši 66,6%. Palīdzību jaunieši saņēmuši galvenokārt no draugiem (24,0% zēnu; 23,8% meiteņu) (3. tabula).

3. tabula. Saņemtā palīdzība un ieteikumi smēķēšanas atmešanai (%)

	No speciālām pretsmēķēšanas programmām vai speciālista	No drauga	No ģimenes	Gan no programmām vai speciālistiem, gan no draugiem, gan no ģimenes
Kopā	8,0(±3,0)	23,9(±4,6)	14,3(±3,4)	14,7(±4,8)
Zēni	8,0(±4,7)	24,0(±7,5)	16,4(±6,0)	14,7(±7,0)
Meitenes	7,3(±3,9)	23,8(±6,5)	12,6(±5,3)	14,9(±4,9)

Jāatzīmē, ka 33,4% smēķējošo skolēnu šādu palīdzību un ieteikumus nav saņēmuši.

4. Tabakas izstrādājumu pieejamība

Latvijā lielākā daļa smēķējošo skolēnu (46,7%) cigaretes iegādājas veikalos un kioskos, no tiem 56,2% atzīst, ka pēdējā mēneša laikā neviens nav atteicis viņiem tās pārdot viņu vecuma dēļ. 4. tabulā redzams, ka, palielinoties skolēnu vecumam, aizvien lielāka daļa skolēnu cigaretes iegādājas veikalos un aizvien mazāk saņem atteikumu sava vecuma dēļ.

4. tabula. Tabakas izstrādājumu pieejamība (%)

	Smēķētāji, kas iegādājas cigaretes veikalā		Smēķētāji, kas pirkusi cigaretes veikalā un kam nav atteikts viņu vecuma dēļ	
	Procenti	Skaitis	Procenti	Skaitis
7. klase	38,7(±21,5)	258	49,9(±22,9)	103
8. klase	44,4(±22,1)	384	50,7(±19,2)	176
9. klase	53,2(±14,0)	458	62,6(±17,2)	253
Kopā	46,7(±14,2)	1117	56,2(±8,9)	540

42,5% skolēnu uzskata, ka iegādāties cigaretes veikalā ir viegli. Vairāk nekā puse (59,6%) skolēnu ir pārliecināti, ka tabakas izstrādājumiem jāpaaugstina cena, jo tas varētu mazināt jauniešiem iespēju iegādāties tabakas izstrādājumus. Turpretī gandrīz trešdaļa (27,0%) jauniešu uzskata, ka nav jābūt vecuma ierobežojumam, lai iegādātos tabakas izstrādājumus.

5. Zināšanas un attieksme

Gandrīz visi Starptautiskā jauniešu smēķēšanas pētījuma respondenti domā, ka smēķēšana ir kaitīga veselībai. 89,8% nesmēķējošo (87,9% zēnu; 91,1% meiteņu) un 71,7% smēķējošo skolēnu (69,2% zēnu; 75,3% meiteņu) uzskata, ka smēķēšana ir kaitīga veselībai.

Skolēniem nav vienota viedokļa par pasīvās smēķēšanas ietekmi uz veselību, 71,0% nesmēķējošo un 55,3% smēķējošo skolēnu domā, ka pasīvā smēķēšana ir kaitīga viņu veselībai, tomēr 13,5% jauniešu uzskata, ka smēķēšana viņu klātbūtnē veselību neietekmē.

25,9% nesmēķējošo un 19,0% smēķējošo skolēnu uzskata, ka zēniem smēķētājiem ir vairāk draugu vai draudzeņu.

17,3% nesmēķējošo un 14,0% smēķējošo skolēnu uzskata, ka meitenēm smēķētājiem ir vairāk draugu vai draudzeņu.

Vēl mazāks ir to respondentu īpatsvars, kuri uzskata, ka jaunieši, kas smēķē, ir pievilcīgāki par jauniešiem, kas nesmēķē. Tā 6,2% nesmēķējošo un 8,2% smēķējošo skolēnu uzskata, ka smēķēšana zēnus padara pievilcīgākus, bet 5,8% nesmēķējošo un 5,1% smēķējošo jauniešu uzskata, ka meitenes, kas smēķē, ir pievilcīgākas. 50,5% respondentu uzskata, ka smēķēšana padara zēnus mazāk pievilcīgus, bet to, ka meitenes kļūst mazāk pievilcīgas, atzīmē 66,9% respondentu.

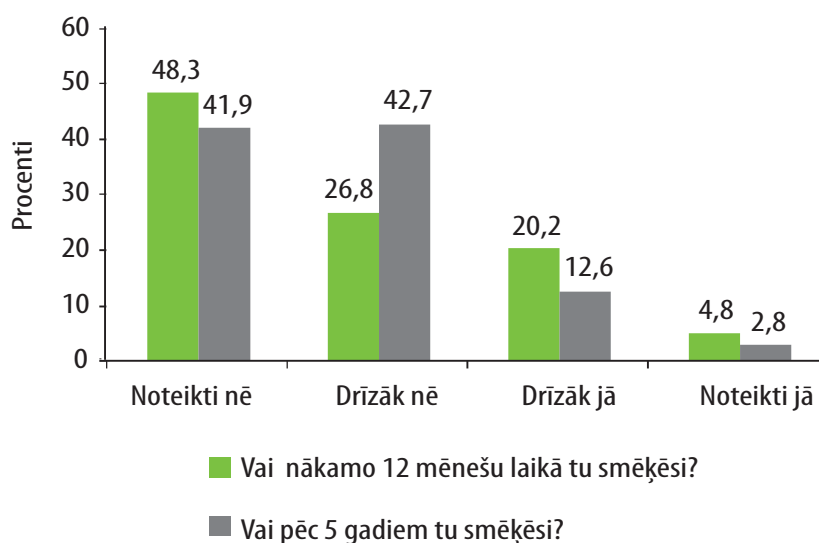
30,0% nesmēķējošo zēnu un 24,8% nesmēķējošo meiteņu uzskata, ka smēķēšana palīdz atbrīvoties un justies ērtāk kompānijās un sabiedriskos pasākumos, tāpat uzskata 25,2% smēķējošo zēnu un 24,4% smēķējošo meiteņu.

Sabiedrībā ir plaši izplatīts maldīgs viedoklis, ka smēķēšanas ietekmē mazinās ķermeņa masa. Arī 53,2% šīs aptaujas respondentu uzskata, ka smēķēšana samazina ķermeņa masu. Vairāk nekā puse (57,6%) meiteņu domā, ka smēķēšana samazina ķermeņa masu, un tāpat domā 48,3% zēnu.

14,4% smēķējošo un 16,7% nesmēķējošo jauniešu domā, ka ir nekaitīgi vienu vai divus gadus smēķēt, ja pēc tam šo kaitīgo ieradumu atmet.

Interesanti ir salīdzināt jauniešu prognozi par smēķēšanu tuvāko 12 mēnešu laikā un pēc pieciem gadiem. Kā redzams 1. attēlā, vairums skolēnu prognozē, ka pēc pieciem gadiem nesmēķēs.

1. attēls. Skolēnu prognoze par smēķēšanu tuvāko 12 mēnešu laikā un pēc pieciem gadiem (%)



6. Masu mediju un reklāmas ietekme

Latvijā vairāk nekā puse skolēnu pēdējā mēneša laikā redzējuši pretsmēķēšanas reklāmas (69,5%). Televīzijā pretsmēķēšanas reklāmas redzējuši 69,5% skolēnu, radio pretsmēķēšanas reklāmas dzirdējuši 43,0% skolēnu. Puse skolēnu pretsmēķēšanas reklāmu pamanījuši vides plakātos (50,6%), kā arī žurnālos un laikrakstos (55,7%), bet nedaudz mazāk skolēnu (48,4%) to redzējuši plakātos. Vairāk nekā trešdaļa skolēnu (34,1%) pretsmēķēšanas reklāmas pamanījuši kinoteātros, bet 27,2% — apmeklējot sporta un citus sabiedriskus pasākumus.

84,5% skolēnu redzējuši cigarešu reklāmas tirdzniecības vietās. Skatoties pārraides televīzijā, cigarešu reklāmas redzējuši 74,3% skolēnu. Šīs reklāmas skolēni pamanījuši, apmeklējot koncertus (47,0%) un sporta pasākumus (52,3%).

94,5% skolēnu atzīmē, ka, skatoties televīzijas raidījumus, videoierakstus vai kinofilmas, redzējuši smēķējošus aktierus.

20,5% nesmēķējošo un 40,0% smēķējošo skolēnu pieder kāds priekšmets, uz kura ir kādas cigarešu markas reklāma. 7,5% nesmēķējošo un 10,8% smēķējošo skolēnu kāds cigarešu firmas pārstāvis ir piedāvājis cigaretes par velti. Tikai 58,1% pusaudžu domā, ka būtu jāaizliedz tabakas reklāma.

7. Profilakse un skolu mācību programmas

Latvijā tikai 61,5% skolēnu atzīmē, ka skolā pēdējā mācību gada laikā kādā no stundām ir stāstīts par smēķēšanas kaitīgumu. Vēl mazāk ir to skolēnu, kas klasē kādā no stundām ir diskutējuši par to, kāpēc jaunieši sāk smēķēt (48,5%). Par smēķēšanas kaitīgo ietekmi uz veselību skolā stāstīts 52,7% skolēnu.

Tas, ka tikai nedaudz vairāk par pusi aptaujāto skolēnu atzīmē, ka skolā ir runājuši par smēķēšanas kaitīgumu, un vēl mazāk skolēnu atzīmē, ka skolā ir diskutējuši par to, kāpēc vienaudži smēķē, atklāj, cik svarīgi ir iekļaut skolu mācību programmās jautājumus par smēķēšanas kaitīgo ietekmi uz veselību. Ne mazāk svarīgi ir diskutēt par smēķēšanas kaitīgo ietekmi uz veselību arī ģimenē. Latvijā 68,7% nesmēķējošo (66,3% zēnu un 70,1% meiteņu) un 82,7% smēķējošo skolēnu (85,3% zēnu un 80,9% meiteņu) atzīmē, ka par to ir runājuši ar saviem ģimenes locekļiem.

20,5% skolēnu redzējuši skolotājus smēķējam skolas telpās, bet 32,5% redzējuši skolotājus smēķējam skolas teritorijā. Trešdaļa skolēnu (33,0%) redzējuši citus skolēnus smēķējam skolas telpās. Vairums skolēnu (81,3%) atzīmē, ka redzējuši citus skolēnus smēķējam skolas teritorijā.

DISKUSIJA

2007. gadā Latvijā tika veikts otrais starptautiskais skolēnu smēķēšanas paradumu pētījums. Šī pētījuma metodoloģija ne tikai nodrošina reprezentatīvu mērķgrupas atlasī, bet arī dod iespēju pētīt šīs iedzīvotāju grupas smēķēšanas paradumus un prognozēt smēķēšanas sākšanas risku. Pētījums noskaidro arī smēķēšanas motivāciju un faktoros, kas ietekmē ar smēķēšanu saistīto smēķētāju un nesmēķētāju uzvedību. Iegūtā informācija ir nepieciešama, lai varētu attīstīt zinātniski pamatotu tabakas kontroles politiku valstī un veidot smēķēšanas izplatības samazināšanas programmas jauniešiem. Latvijā smēķēšanas izplatība jauniešu vidū ir visaugstākā starp Baltijas valstīm. Latvijā, pēc 2007. gada starptautiskā skolēnu smēķēšanas pētījuma datiem, pašlaik tabaku lieto 43,0% skolēnu, Lietuvā 2005. gadā to lietoja 34,0% un Igaunijā 2002. gadā — 33,2% skolēnu.⁹ Salīdzinājumā ar 2002. gada starptautiskā skolēnu smēķēšanas pētījuma datiem Latvijā smēķēšanas izplatība 13—15 gadus vecu pusaudžu vidū ir saglabājusies gandrīz nemainīgā līmenī vai nedaudz pieaugusi.¹⁰

Pētījuma rezultāti liecina, ka tuvākajā nākotnē Latvijā var gaidīt smēķētāju, īpaši sieviešu smēķētāju īpatsvara pieaugumu. Pašlaik 13—15 gadus veco smēķējošo meiteņu īpatsvars (2002. gadā 33,0% un 2007. gadā 38,8%) divas reizes pārsniedz pieaugušo sieviešu smēķētāju īpatsvaru valstī (17,8%).^{5, 10}

Satrauc fakts, ka Latvijā pieaug dažādu netradicionālu tabakas izstrādājumu lietotāju īpatsvars arī starp jauniešiem. Aptauja atklāj, ka 33,1% skolēnu pēdējā mēneša laikā ir lietojuši ūdenspīpi. Sabiedrībā valda maldīgs priekšstats, ka ūdenspīpes smēķēšana ir nekaitīgs tabakas smēķēšanas veids. PVO norāda, ka 20—80 minūšu ilga ūdenspīpes smēķēšana pielīdzināma 100 cigarešu izsmēķēšanai.¹¹ Pievienojot brīdinājumu uz ūdenspīpēm, varētu mainīties viedoklis, ka tās ir nekaitīgas.

Latvijā jauniešu vidū arvien populārāka (11,5%) kļūst košļājamās un šņaucamās tabakas lietošana. Pasaulē dažāda veida bezdūmu tabakas izstrādājumi tiek tirgoti jau ilgu laiku. Tie paredzēti galvenokārt jauniem cilvēkiem, lai radītu tabakas lietošanas ieradumu. Bezdūmu tabakas izstrādājumi izraisa spēcīgu atkarību un parasti satur vairākas kancerogēnas vielas, kas izraisa galvas, kakla un rīkles audzējus ar augstu mirstības koeficientu.¹²

Skolēnu smēķēšanas pētījums atklāj, ka neatkarīgi no tabakas ierobežošanas politikas Latvijā jauniešiem tabakas izstrādājumi ir viegli pieejami. 46,7% aptaujāto smēķējošo skolēnu atzīst, ka iegādājas cigaretes veikalā. Arī pēc Latvijā veiktā „Eiropas skolu aptaujas projekta par alkoholu un citām narkotiskām vielām” (*ESPAD*) datiem nepilngadīgie tabakas izstrādājumus uzskata par viegli pieejamiem. 87% aptaujāto skolēnu uzskata cigaretes par “ļoti viegli” vai “samērā viegli” pieejamām.¹³ Daudzi zinātniskajā literatūrā publicētie raksti norāda, ka ir cieši saistāma tabakas izstrādājumu pieejamība un smēķēšanas izplatība jauniešu vidū.^{14,15}

Latvijā ir viszemākā tabakas izstrādājumu cena Eiropas Savienībā. Tabakas izstrādājumu cena ir svarīgs faktors, kas daudzus jauniešus attur no smēķēšanas sākšanas. Pēc pētījuma datiem, vairāk nekā puse (59,6%) aptaujāto jauniešu uzskata, ka nepieciešama tabakas izstrādājumu cenu paaugstināšana. Zinātnieki pierādījuši, ka pastāv sakarība starp tabakas izstrādājumu cenu un smēķēšanas izplatību jauniešu vidū valstī.¹⁶ To, ka tabakas izstrādājumu cena ir visnozīmīgākais faktors, kas mazina tabakas pieejamību jauniešiem, uzsver arī Pasaules Banka.¹⁷

Aktuāla problēma Latvijā ir jauniešu pakļautība pasīvajai smēķēšanai: 71,9% smēķējošo un 38,2% nesmēķējošo skolēnu dzīvo mājās, kur kāds smēķē viņu klātbūtnē. Savukārt 54,8% nesmēķējošo un 88,8% smēķējošo 13—15 gadus veco pusaudžu norāda, ka sabiedriskās vietās gandrīz katru dienu tiek pakļauti pasīvajai smēķēšanai. Publicētie pētījumi, kuros izmantoti bioloģisko marķieru mērījumi bērniem, pierāda, ka nikotīna līmenis organismā ir augstāks bērniem, kuru vecāki ir smēķētāji, nekā bērniem, kas mājā netiek pakļauti tabakas dūmu ietekmei. Ja bērni dzīvo ar smēķētājiem, viņi tiek pakļauti pasīvajai smēķēšanai jebkur: tas var notikt gan mājās, gan ārpus tām.^{18,19} Liels ir tabakas dūmu ietekmei mājās pakļauto īpatsvars arī Latvijas pieaugušo (vecumā no 15 līdz 65 gadiem) iedzīvotāju vidū. 54,9% vīriešu un 51,8% sieviešu atzīmē, ka ģimenē kāds smēķē citu cilvēku klātbūtnē.⁵

Fakts, ka 33,4% jauniešu, kas ir ikdienas smēķētāji, sāk smēķēt jau pirms 10 gadu vecuma, liecina, cik svarīgi ir agrīni sākt diskutēt par jautājumiem, kas saistīti ar smēķēšanas nelabvēlīgo ietekmi uz veselību gan skolā, gan ģimenē. Pasaules pieredze liecina, ka, apspriežot tabakas izstrādājumu lietošanas kaitīgumu skolā un ģimenē, iespējams atturēt jauniešus no smēķēšanas sākšanas.^{20, 21} Vairums jauniešu, kas pamēģina smēķēt agrā vecumā, vēlākos gados kļūst par ikdienas smēķētājiem, kam ir grūti atmest smēķēšanu.

Smēķēšanas atmešana ir dinamisks process, kas sākas ar cilvēka zināšanām, attieksmi, subjektīvajām normām, kas saistītas ar smēķēšanu, apņemšanos to pārtraukt un beidzas vai nu ar atturēšanos no tās visu atlikušo mūžu, vai smēķēšanas atsākšanu pēc kāda laika. Smēķēšanas atmešanu ietekmē ne vien sociāli un psiholoģiski, bet arī ekonomiski un bioloģiski faktori, tāpēc šo ieradumu ir ārkārtīgi grūti atmest.²²

Aptaujas dati liecina, ka lielākā daļa smēķējošo jauniešu vēlas atmest smēķēšanu (71,6%), bet tikai 66,6% skolēnu saņēmuši palīdzību vai ieteikumus to darīt. Latvijā nav visaptverošas smēķēšanas atmešanas programmas un veselības aprūpes speciālistu apmācības, lai palīdzētu smēķētājiem atmest smēķēšanu. Nav pietiekami daudz izglītojošā materiāla par šo jautājumu, kurš būtu piemērots konkrētām iedzīvotāju grupām. Zinātnieku veiktie pētījumi liecina, ka, sniedzot atbalstu un informāciju

smēķētājiem par smēķēšanas atmešanas efektivitāti, atmet smēķēt izdodas ātrāk un vieglāk.^{18, 20, 23} Tas pierāda, ka nepieciešams izveidot pretsmēķēšanas programmas un pastāvīgas darbības dienestus, kas palīdzētu atmet smēķēšanu gan jauniešiem, gan pieaugušajiem. Liela nozīme smēķēšanas atmešanas nodoma rašanās un īstenošanas nodrošināšanā ir pretsmēķēšanas kampaņām (iesaistot masu medijus), kas vērstas uz sabiedrības izglītošanu un to, lai veidotos pozitīva attieksme pret savu veselību.²⁴

Pēc aptaujas datiem, vairums 13—15 gadus veco pusaudžu zina par tabakas izstrādājumu lietošanas kaitīgo ietekmi uz veselību. Lielākā daļa aptaujāto skolēnu uzskata, ka smēķēšana padara vienaudžus nepievilcīgus. Latvijas jaunieši nav pozitīvi noskaņoti pret vienaudžu smēķēšanu, tikai 25,9% nesmēķējošo jauniešu uzskata, ka zēniem smēķētājiem ir vairāk draugu. 17,3% nesmēķējošo skolēnu domā, ka meitenēm smēķētājiem ir vairāk draugu. Tomēr ceturtdaļa (27,0%) jauniešu uzskata, ka smēķēšana viņiem palīdz justies ērtāk pasākumos un kompānijās. Tāpēc būtu jāatbalsta pretsmēķēšanas reklāmu veidošana un nesmēķēšanas kā pozitīvā piemēra popularizēšana bērnu un jauniešu vidū.

Diemžēl sabiedrībā pastāvošie maldīgie uzskati par smēķēšanas ietekmi uz ķermeņa masu (tās samazināšanās) un to, ka kādu laiku var bez ietekmes uz veselību smēķēt un bez pūlēm atmet smēķēšanu, nav sveši arī pusaudžiem.

Pretsmēķēšanas kampaņas masu medijos ir efektīvs ceļš, kā samazināt smēķēšanas izplatību.²⁰ Latvijā vairāk nekā puse skolēnu pēdējā mēneša laikā redzējuši pretsmēķēšanas reklāmas (69,5%), un tas dod iespēju secināt, ka nepieciešams aktīvāk iesaistīt medijus kā informācijas kanālu. ASV Kalifornijas štatā veiktā pētījumā secināts, ka pretsmēķēšanas reklāmas masu medijos, kuras apvienotas ar skolu mācību programmām, pazemina jauniešiem smēķēšanas sākšanas risku.²⁵

Tomēr gandrīz visi aptaujātie skolēni, skatoties televīzijas raidījumus, videoierakstus vai kinofilmas, ir redzējuši smēķējošus aktierus (90,5%), tādējādi jauniešiem var rasties nepareizs priekšstats par smēķēšanu kā savas patstāvības izpausmes formu. Kaut arī Latvijas masu medijos tabakas izstrādājumu reklāma ir aizliegta, 74,3% pusaudžu atzīmē, ka ir redzējuši cigarešu reklāmu televīzijā. Latvijā šobrīd ir plaši pieejamas dažādas kabeļtelevīzijas un satelīttelevīzijas programmas no dažādām valstīm, arī no tām, kurās tabakas izstrādājumu reklāma televīzijā nav aizliegta.

Aptaujā tika iegūti dati, kas apstiprina, ka Latvijā tabakas industrija velta lielus resursus cigarešu mārketīngam un smēķēšanas veicināšanai. Par to liecina fakts, ka 30,3% jauniešu pieder kāda lieta ar cigarešu markas reklāmu, bet 9,3% kādas cigarešu firmas pārstāvis ir piedāvājis cigaretes par brīvu, tādējādi klaji pārkāpjot Latvijas likumdošanu.⁷ Zināms, ka tabakas nozare visā pasaulē turpina izstrādāt un ieviest tirgū arvien jaunus izstrādājumus, lai tabakas lietošana un arī tās tirgus vērstos plašumā. Kopš 20. gadsimta 90. gadiem tabakas uzņēmumi aktīvāk izstrādā un laiž apgrozībā izstrādājumus, par ko tiek apgalvots, ka tie rada mazāku risku veselībai un dzīvībai. Neviens no šiem apgalvojumiem nav zinātniski pierādīts, un nav izpētīta arī šo izstrādājumu ietekme uz veselību.¹²

Starptautiskais jauniešu smēķēšanas pētījums atklāj, ka tikai nedaudz vairāk par pusi skolēnu pēdējā mācību gadā skolā ir runājuši par smēķēšanas kaitīgo ietekmi un 68,7% nesmēķējošo un 82,7% smēķējošo skolēnu par to ir runājuši ar saviem ģimenes locekļiem. Liela nozīme smēķēšanas izplatības mazināšanā jauniešu vidū ir katras skolas rīcībai un iniciatīvai atkarību izraisīto vielu lietošanas profilaksē. Pārāk zemu tiek novērtēts skolotāja paraugs, 53,0% skolēnu atzīmējuši, ka redzējuši skolotājus smēķējam skolas telpās vai teritorijā.

Pētījumā iegūtie dati liecina, ka Latvijā ieviestā pretsmēķēšanas likumdošana, tabakas izstrādājumu tirdzniecības un reklāmas aizlieguma noteikumi vēl netiek pilnīgi ievēroti un tos nepieciešams pilnveidot.

SECINĀJUMI

- Latvijā smēķēšanas izplatība jauniešu vidū ir augsta: 82,2% jauniešu ir mēģinājuši smēķēt, 43,0% pašreiz lieto tabakas izstrādājumus, bet 18,2% ir ikdienas cigarešu smēķētāji.
- Latvijā pieaug smēķējošo meiteņu īpatsvars — pašreiz smēķē 38,8% meiteņu (2002. gadā — 33,0%).
- 33,4% ikdienas smēķētāju sākuši smēķēt pirms 10 gadu vecuma.
- Latvijā tikai nedaudz vairāk par pusi skolēnu (52,7%) pēdējā mācību gada laikā mācību stundās ir runājuši par smēķēšanas kaitīgo ietekmi uz veselību.
- Kaut arī valstī tiek īstenota tabakas tirdzniecību ierobežojoša politika, jaunieši var viegli iegādāties tabakas izstrādājumus: 46,7% smēķējošo skolēnu pērk cigaretes veikalā.
- Jaunieši saskaras arī ar tabakas industrijas ietekmi: 30,3% pieder kāda lieta ar cigarešu markas reklāmu, bet 9,3% kādas cigarešu firmas pārstāvis ir piedāvājis cigaretes par velti.
- Latvijā tabakas izstrādājumu cenas ir zemākās Eiropas Savienībā. 56,9% skolēnu uzskata, ka tabakas izstrādājumu cena ir jāpaaugstina.
- Augsta ir pakļautība pasīvajai smēķēšanai: 56,9% tai ir pakļauti mājās, bet 73,3% sabiedriskās vietās.
- Jaunieši ir pakļauti tabakas izstrādājumu reklāmai tirdzniecības vietās, teātrī vai sporta pasākumos.

IETEIKUMI

Tabakas lietošana ir globāla sabiedrības veselības problēma. Daudzas valstis apņēmīgi cīnās par smēķēšanas ierobežošanu un ir veiksmīgi samazinājušas smēķēšanas izplatību savu iedzīvotāju vidū. Arī Latvijā ir panākta zināma smēķēšanas ierobežošanas likumdošanas uzlabošana un iespējams panākt smēķēšanas izplatības samazināšanos. Tomēr ir jāturpina iesāktais un ir nepieciešams veikt stingru un vispusīgu smēķēšanas ierobežošanas stratēģiju un programmu pārraudzību. Jāturpina atbalstīt un pilnveidot sadarbību starp pašvaldību institūcijām, nevalstiskajām organizācijām un privātajiem uzņēmumiem, īpaši izceļot šādus aspektus:

- Tabakas izstrādājumu pieejamības samazināšana un kontrole:
 - stingri ievērojot un kontrolējot likuma „Par tabakas izstrādājumu realizācijas, reklāmas un lietošanas ierobežošanu” un tā grozījumu prasības;
 - tabakas akcīzes nodokļa paaugstināšana atbilstoši Eiropas Savienības valstu līmenim, līdz ar to paaugstinot cigarešu cenas;
 - samazināt tabakas izstrādājumu tirdzniecības vietu skaitu;
 - ieviest aizliegumu pārdot cigaretes iepakojumā, kurā ir mazāk par 19 cigaretēm.
- Skolu mācību programmās pastiprināti iekļaut diskusijas par smēķēšanas kaitīgo ietekmi uz veselību un tautsaimniecību.
- Organizēt skolu ārpusklases nodarbībās daudzveidīgus smēķēšanas profilakses pasākumus.
- Aktīvāk iesaistīt masu medijus sabiedrības informēšanā un izglītošanā, lai tiktu pastāvīgi atgādināts par tabakas izstrādājumu lietošanas bīstamību un pasīvās smēķēšanas kaitīgo ietekmi uz veselību.
- Skolās un pašvaldībās veidot pusaudžiem piemērotas un vairāk pieejamas smēķēšanas atmešanas programmas.
- Latvijā regulāri veikt Starptautisko jauniešu smēķēšanas pētījumu, lai monitorētu smēķēšanas ierobežošanas programmu efektivitāti.
- Tabakas kontrolei un profilaksei atvēlēt ES ieteikto minimumu — 3 EUR (~2 LVL) uz vienu iedzīvotāju gadā.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

1. Facts and Figures About Tobacco (http://www.who.int/tobacco/framework/cop/facts_and_figures_about_tobacco.pdf). Tobacco Free Initiative, WHO, June 2007 (access 24 October 2007).
2. The European Health Report 2005: Public Health Action for Healthier Children and Population. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2005.
3. Malzubris J., Hu T. W. Economic Research on Excise Tax Impact on Tobacco Consumption. Riga, 1999.
4. Tabakas uzraudzības valsts programma 2006.—2010. gadam. Apstiprināta ar Ministru kabineta 2005. gada 28. decembra rīkojumu Nr. 852.
5. Pudule I., Velika B., Grīnberga D., Villeruša A., Tilgale N., Dzērve V., Zīle S., Helasoja V., Prattala R. Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums, 2006. Helsinki, 2007.
6. Latvijas skolēnu veselības paradumu pētījums 2001/2002. Rīga, Veselības veicināšanas valsts aģentūra, 2004.
7. Likums "Par tabakas izstrādājumu realizācijas, reklāmas un lietošanas ierobežošanu" (www.likumi.lv).
8. www.vm.gov.lv >tiesību akti>politikas plānošanas dokumenti.
9. US Centers for Disease Control and Prevention (http://www.cdc.gov/tobacco/global/GYTS/factsheets/euro/2007/CzechRepublic_factsheet.htm).
10. Pudule I., Grīnberga D., Velika B. Starptautiskais jauniešu smēķēšanas pētījums. 2002. gada aptauja Latvijā. Rīga, 2003.
11. Advisory Note. Waterpipe Tobacco Smoking: Health Effects, Research Needs and Recommended Actions by Regulators (http://www.who.int/tobacco/global_interaction/tobreg/Waterpipe%20recommendation_Final.pdf). Study Group on Tobacco Product Regulation (TobReg), WHO, 2007.
12. Tabaka: nāvējoša visās formās un zem jebkuras maskas/Tobacco Deadly in any Form or Disguise. Pasaules Veselības organizācija, 2006.
13. Eiropas skolu aptaujas projekts par alkoholu un citām narkotiskām vielām. Pētījuma rezultāti: Latvija. Rīga, Narkoloģijas valsts aģentūra, 2004.
14. Forster J. L., Hourigan M., McGovern P. Availability of Cigarettes to Underage Youth in Three Communities. American Journal of Preventive Medicine, 1992, 21(3), 320—328.

15. Woodruff S. I., Candelaria J. I., Laniado-Laborín R., Sallis J. F., Villaseñor A. Availability of Cigarettes as a Risk Factor for Trial Smoking in Adolescents (<http://www.atypon-link.com/PNG/doi/abs/10.5555/ajhb.2003.27.1.84>).
16. Chaloupka F. J., Cummings K. M., Morley C. P., Horan J. K. Tax, Price and Cigarette Smoking: Evidence from the Tobacco Documents and Implications for Tobacco Company Marketing Strategies (http://tobaccocontrol.bmj.com/cgi/content/abstract/11/suppl_1/i62).
17. World Bank. Tobacco Control at a Glance. Washington, DC, 2003 (www.worldbank.org/tobacco).
18. Al-Delaimy W. K. Passive Smoking in Children: Effect of Avoidance Strategies at Home as Measured by Hair Nicotine Levels. Archives of Environmental Health, March 2001.
19. Jordaan E. R. Environmental Tobacco Smoke Exposure in Children: Household and Community Determinants. Archives of Environmental Health, Sept. 1999.
20. Waldron I., Lye D. Family Roles and Smoking. American Journal of Preventive Medicine, 1989, 5(3), 136—141.
21. Hu T. W., Lin Z., Keeler T. E. Teenage Smoking, Attempts to Quit, and School Performance (<http://www.pubmedcentral.nih.gov/articlerender.fcgi?artid=1508218>).
22. Gilman E. E., Abrams D. B., Buka S. L. Socioeconomic Status over the Course and Stages of Cigarette Use: Initiation, Regular Use, and Cessation. J. Epidemiol. Community Health, 2003, 57, 802—808.
23. Law M., Tang J. L. An Analysis of the Effectiveness of Interventions Intended to Help People Stop Smoking (<http://archinte.ama-assn.org/cgi/content/abstract/155/18/1933>).
24. Quitting H. S. Women and the Tobacco Epidemic, Challenges for the 21st Century. WHO, 2001, 121—136.
25. Hu T. W., Sung H. Y., Keeler T. E. Reducing Cigarette Consumption in California: Tobacco Taxes vs an Anti-smoking Media Campaign (<http://www.ajph.org/cgi/content/abstract/85/9/1218>).



LATVIJAS REPUBLIKAS
VESELĪBAS MINISTRIJA